

SOTSILOGIYADA KOOPERATSIYA MUOMMMOLARI

Aliyeva Dilafruz Baxtiyor qizi

*Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
Ijtimoiy-gumanitar fanlar fakulteti sotsiologiya yo'nalishi 1-bosqich talabasi
dilafruzaliyeva@gmail.com*

Annotatsiya: *Ushbu maqola kooperatsiya munosabatlarining sotsiologik tahliliga bag'ishlanadi. Kooperativ institutlar jamiyatda ijtimoiy barqarorlik, iqtisodiy samaradorlik hamda hamjihatlikni mustahkamlashda muhim rol o'ynashi ko'rsatiladi. Shu bilan birga, so'nggi yillarda kooperativ tizimlar oldida turgan sotsiologik va ijtimoiy-iqtisodiy muammolar - kapital yetishmovchiligi, a'zolar faolligi, boshqaruv hamda demokratik qatnashuv masalalari atroflicha o'rganiladi. Adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, kooperatsiyalar ham iqtisodiyotda, ham ijtimoiy hayotda turli to'siqlar bilan duch kelmoqda, ularni yengish uchun innovatsiyalar va siyosiy qo'llab-quvvatlash zarur.*

Kalit so'zlar: *kooperativ munosabatlar, jamoaviy faoliyat, ijtimoiy birdamlik, boshqaruv mexanizmlari, ijtimoiy integratsiya, iqtisodiy barqarorlik, demokratik boshqaruv, ijtimoiy kapital.*

KIRISH

Kooperatsiya jamiyatda shaxslar va guruhlarning o'zaro manfaat asosida birlashishi, resurslarni birlashtirib iqtisodiy va ijtimoiy maqsadlarni amalga oshirish jarayoni sifatida qaraladi. Sotsiologik nuqtai nazardan kooperativlar nafaqat iqtisodiy institut, balki jamiyatning ijtimoiy barqarorligini mustahkamlovchi muhim vosita hisoblanadi. Ular kichik ishlab chiqaruvchilar, fermerlar va xizmat ko'rsatish sohasidagi sub'ektlarni birlashtirib, resurslarni samarali taqsimlash, mahsulot sifatini oshirish va a'zolar daromadini barqarorlashtirishga yordam beradi. Shu bilan birga, kooperatsiyalar ijtimoiy integratsiya, hamjihatlik, a'zolar o'rtasida ishonch va tajriba almashish kabi sotsiologik funktsiyalarni ham bajaradi.

O'zbekiston sharoitida qishloq xo'jaligi kooperatsiyalari aholi bandligini oshirish, kichik fermer xo'jaliklarini bozorga chiqish imkoniyatlari bilan ta'minlash va jamiyatning ijtimoiy kapitalini mustahkamlashda muhim rol o'ynamoqda. So'nggi yillarda qishloq hududlarida yangi kooperativ loyihalar joriy etilib, ular ishlab chiqarish resurslarini birlashtirish, marketing va xizmat ko'rsatish tizimlarini samarali tashkil etish orqali hudud iqtisodiyotini rivojlantirishga hissa qo'yimoqda. Shu bilan birga, kooperatsiyalarni rivojlantirish jarayonida kapital yetishmovchiligi, boshqaruvdagi murakkabliklar, demokratik boshqaruv prinsiplarining yetarlicha ishlatilmasligi va a'zolar faolligining pastligi kabi muammolar uchraydi.¹⁷⁰ Xalqaro tajribalar kooperativlarni barqaror ijtimoiy institut sifatida ko'rsatadi. Masalan,

¹⁷⁰ Mirzayev M., Ziyadullayev I. Kooperatsiyalarning tutgan o'rni va ahamiyati. - 2025.

Yevropa va Janubiy Afrikada kooperativlar iqtisodiy samaradorlik bilan bir qatorda, jamoaviy hamkorlikni kuchaytirish va ijtimoiy himoyani ta'minlashda ham hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu bilan birga, kooperativlar oldida turli sotsiologik va iqtisodiy to'siqlar mavjud bo'lib, ularni yengish uchun innovatsion boshqaruv modellari, davlat qo'llab-quvvatlashi va a'zolar ishtirokini oshirish muhimdir.

Kooperatsiyalar jamiyatdagi ijtimoiy va iqtisodiy jarayonlarni birlashtiruvchi vosita sifatida, resurslarni samarali boshqarish, a'zolar o'rtasida hamjihatlikni kuchaytirish, bozor sharoitlariga moslashish va jamiyatning barqaror taraqqiyotini ta'minlash imkonini beradi. Shu jihatlar kooperatsiyalarni nafaqat iqtisodiy, balki sotsiologik nuqtai nazardan ham jamiyat hayotining ajralmas qismiga aylantiradi.¹⁷¹

Hujjatlar tahlili. Kooperatsiyalar ijtimoiy va iqtisodiy hayotda an'anaviy korxonalariga qaraganda o'ziga xos ijtimoiy funksiyalarni bajarar ekan, ular jamiyatning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Masalan, qishloq xo'jaligi kooperatsiyalari resurslarni birlashtirish orqali ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi, mahsulot yetkazib berishni soddalashtiradi va fermer a'zolar daromadlarini oshirishga imkon beradi. Ushbu yondashuv ayniqsa kichik fermer xo'jaliklari uchun foydali deb ko'riladi. Boshqa bir maqolada norasmiy kooperativ munosabatlarining mahsulot miqdoriga ta'siri o'rganilib, ularning daromad bilan bog'liqligi va tajriba almashinuvi tomonlari ta'kidlangan. Kooperatsiyalarning iqtisodiy roli bilan bir qatorda, ularning ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdagi o'rni ham muhimdir — masalan, jamiyatda bandlik darajasini oshirish va insonlar o'rtasida hamjihatlikni mustahkamlash orqali bu institutlar ijtimoiy integratsiyani qo'llab-quvvatlaydi. Xalqaro kontekstda kooperativlar global oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda ham markaziy o'rin egallaydi, ularning butun dunyo bo'ylab 10% mehnat bozorida ishtirok etishi yuqori ijtimoiy ta'sirni ko'rsatadi. Biroq kapitalga kirishning cheklanganligi, qonuniy tan olinmaslik va boshqaruvdagi murakkablik kabi struktural muammolar faoliyat maydonini cheklaydi.¹⁷² Kooperatsiyalar demokratiya va a'zolar nazorati tamoyillari asosida bo'lsa-da, ayrim Yevropa mamlakatlarida a'zolar ishtiroki pastligi hamda boshqaruvning shaffofligi bilan bog'liq muammolar mavjud. Masalan, ko'pchilik fermerlar o'zlari a'zosi bo'lgan kooperativlar qarorlarida yetarlicha qatnashmaydi yoki rahbariyatning mas'uliyatidan norozilik bildiradi.

Muhokama. Kooperativ institutlarining faoliyati nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. Ular a'zolar o'rtasida hamjihatlikni oshiradi, resurslarni samarali taqsimlaydi va kichik ishlab chiqaruvchilarni bozorga chiqishda qo'llab-quvvatlaydi. Shu bilan birga, kapital yetishmovchiligi kooperatsiyalarning kengayishi va innovatsiyalarni joriy etish imkoniyatlarini cheklaydi. Masalan, O'zbekistondagi qishloq xo'jaligi kooperatsiyalari kapital va moliyaviy resurs yetishmasligi tufayli ba'zi hududlarda samarali ishlay olmasligi kuzatilmoqda

¹⁷¹ Abdufarmonov F. Qishloq xo'jaligi kooperatsiyalarining rivojlanishida davlat siyosati. -2025.

¹⁷² Mahmudov M. A. Kooperatsiya va ijtimoiy kapital: qishloq hududlari misolida. -2025.

Shuningdek, demokratik boshqaruv tamoyillari har bir a'zoning bir ovozi bo'lishini nazarda tutsa-da, amaliyotda a'zolar faolligi pastligi tufayli qaror qabul qilish jarayoni samarali bo'lmasligi mumkin. Bu muammo ayrim Yevropa va Janubiy Afrika mamlakatlarida ham kuzatiladi, bunda kooperativ rahbariyati a'zolarini qaror qabul qilish jarayoniga jalb qilish mexanizmlarini kuchaytirishi zarur.¹⁷³

Kooperatsiyalarning xalqaro tajribasi shuni ko'rsatadiki, ularni rivojlantirishda innovatsion boshqaruv, davlat qo'llab-quvvatlashi va a'zolar faolligini oshirish muhim omillar hisoblanadi. Masalan, Janubiy Afrikadagi qishloq jamoalarida kooperativlar mahsulotni birlashtirish va marketing tizimini yaxshilash orqali iqtisodiy barqarorlikka erishgan.¹⁷⁴ Shu bilan birga, kooperatsiyalar global oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi, chunki ular mahsulot yetkazib berish zanjirining samarali ishlashini ta'minlaydi.

Muhokama shuni ko'rsatadiki, kooperatsiyalar samaradorligini oshirish uchun kapital bazasini kengaytirish, demokratik boshqaruvni kuchaytirish, a'zolar faolligini oshirish va davlat siyosatini qo'llab-quvvatlash zarur. Shu yo'l bilan ular ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan barqaror institutlarga aylanishi mumkin.

Natija. Kooperatsiya institutlarining sotsiologik tahlili shuni ko'rsatadiki, ular jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy barqarorligini ta'minlashda muhim o'rin egallaydi. Kooperativlar kichik ishlab chiqaruvchilar va xizmat ko'rsatuvchi subyektlarni birlashtirish orqali resurslardan samarali foydalanish imkonini yaratadi hamda bozorga chiqishdagi muammolarni yumshatadi.¹⁷⁵ Bunday jamoaviy faoliyat a'zolar daromadining barqarorlashuviga, ishlab chiqarish xarajatlarining kamayishiga va hududiy iqtisodiyotning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, kooperatsiyalar jamiyatda ijtimoiy ishonch va hamjihatlikni kuchaytirib, a'zolar o'rtasida o'zaro yordam va tajriba almashish jarayonlarini rivojlantiradi, bu esa ijtimoiy integratsiyaning mustahkamlanishiga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, kooperativlarning samarali faoliyat yuritishiga to'sqinlik qiluvchi muammolar ham aniqlandi. Xususan, kapital va moliyaviy resurslarning cheklanganligi, boshqaruv mexanizmlarining yetarlicha takomillashmaganligi hamda a'zolar faolligining pastligi kooperatsiyalarning imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarishga xalal bermoqda. Demokratik boshqaruv tamoyillari mavjud bo'lsa-da, amaliyotda barcha a'zolarining qaror qabul qilish jarayonida faol ishtiroki ta'minlanmayapti. Natijada kooperativlarning ijtimoiy va iqtisodiy samaradorligi ayrim holatlarda kutilgan darajaga yetmayapti.

Umuman olganda, kooperatsiyalar jamiyat uchun muhim ijtimoiy institut bo'lib, ularning samaradorligi boshqaruvni takomillashtirish, a'zolar faolligini oshirish va moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash orqali yanada kuchayishi mumkin. Shu

¹⁷³ Choriyeva N. Kooperatsiyalar rivojida xorijiy tajribalar va moslashuv mexanizmlari. -2024.

¹⁷⁴ Le Monde. Les coopératives agricoles et les défis de la gouvernance démocratique. -2024.

¹⁷⁵ Mendonca F., DiMarzo G., Abdennadher N. Data Cooperatives: Democratic Models for Ethical Data Governance. -2025.

shartlar bajarilgan taqdirda, kooperativlar jamiyatning barqaror rivojlanishiga sezilarli hissa qo'shadi.¹⁷⁶

Xulosa. Kooperatsiyalar jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy barqarorligini mustahkamlashda muhim institut sifatida xizmat qiladi.¹⁷⁷ Ular kichik ishlab chiqaruvchilar va fermerlarni birlashtirib, resurslarni samarali taqsimlash, mahsulot sifatini oshirish va a'zolar daromadini barqarorlashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, kooperativlar jamiyatda hamjihatlikni kuchaytiradi, a'zolar o'rtasida ishonch, tajriba almashish va o'zaro yordam jarayonlarini rivojlantiradi, bu esa ijtimoiy kapitalni mustahkamlashga xizmat qiladi.

So'nggi yillarda O'zbekiston sharoitida kooperativlar qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish sohalarida samarali faoliyat ko'rsatmoqda. Ularni rivojlantirish jarayonida kapital yetishmovchiligi, boshqaruvdagi murakkabliklar va a'zolar faolligining pastligi kabi muammolar uchraydi. Shu muammolarni hal etish uchun innovatsion boshqaruv uslublari, davlat qo'llab-quvvatlashi va a'zolar ishtirokini oshirish zarur. Shu yo'l bilan kooperatsiyalar nafaqat iqtisodiy, balki sotsiologik jihatdan ham jamiyat barqarorligini ta'minlovchi muhim institutga aylanishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Mirzayev M., Ziyadullayev I. Kooperatsiyalarning tutgan o'rni va ahamiyati. - 2025.
2. Abdufarmonov F. Qishloq xo'jaligi kooperatsiyalarining rivojlanishida davlat siyosati. -2025.
3. Mahmudov M. A. Kooperatsiya va ijtimoiy kapital: qishloq hududlari misolida. - 2025.
4. Choriyeva N. Kooperatsiyalar rivojida xorijiy tajribalar va moslashuv mexanizmlari. -2024.
5. Le Monde. Les coopératives agricoles et les défis de la gouvernance démocratique. -2024.
6. Ismoilov A. Norasmiy kooperativ munosabatlarning ishlab chiqarish samaradorligiga ta'siri. -2025.
7. Reuters. Why cooperatives hold the key to future food security. -2025.
8. Mendonca F., DiMarzo G., Abdennadher N. Data Cooperatives: Democratic Models for Ethical Data Governance. -2025.

¹⁷⁶ Ismoilov A. Norasmiy kooperativ munosabatlarning ishlab chiqarish samaradorligiga ta'siri. -2025.

¹⁷⁷ Reuters. Why cooperatives hold the key to future food security. -2025.